

Αν ο Καζαντζάκης έγραφε ένα γράμμα στον Αϊνστάιν

Γράφοντας το σενάριο του graphic novel «Καζαντζάκης» με τον σχεδιαστή Antonin στο γαλλικό εκδοτικό οίκο Cambourakis, ανακάλυψα δυο επιστολές. Η πρώτη, είναι γραμμένη από τον Αϊνστάιν προς τον Καζαντζάκη και περιλαμβάνει ευχαριστίες και θετικά σχόλια. Στην δεύτερη ο Καζαντζάκης ευχαριστεί τον μεγάλο φυσικό εκφράζοντάς του παράλληλα τον θαυμασμό του .

Συνεχίζοντας την έρευνά μου, ανακάλυψα επίσης ότι οι δυο αυτοί σπουδαίοι άνδρες είχαν πολλά κοινά και ότι θα μπορούσαν να είχαν συναντηθεί. Έτσι φαντάστηκα τον Καζαντζάκη να γράφει ένα γράμμα στον Αϊνστάιν στο οποίο ο Κρητικός οδηγεί τον φυσικό στα μονοπάτια της σκέψης του.

Αυτή η φανταστική επιστολή περιλαμβάνει τις δύο ως άνω γνήσιες επιστολές, για να δείξει ότι μεταξύ τους υπήρξε μια πραγματική επιστολική επικοινωνία.

Αγαπητέ Δάσκαλε,

Δεν έχουμε ιδωθεί ποτέ. Η ζωή και η πολιτική αποφάσισαν διαφορετικά. Εσείς ξεφύγατε από τον ναζισμό και εγώ από την ελληνική δικτατορία. Σίγουρα, όχι την ίδια στιγμή, αλλά οι πόνοι της ξενιτιάς είναι εκτός χρόνου και χώρου. Αφήνουν ανεξίτηλα ίχνη στο σώμα και στο νου.

Κι όμως οι δρόμοι μας θα μπορούσαν, θα έπρεπε, να διασταυρωθούν. Είχαμε ο καθένας μας τόσες καθοριστικές συναντήσεις που έχουν πλέξει αόρατα και γερά νήματα ανάμεσά μας. Αυτοί που αναλαμβάνουν το επίπονο έργο της απλής κατανόησης του κόσμου συνομιλούν μεταξύ τους και πέρα από τα σύνορα. Βαδίσαμε ο ένας πάνω τα βήματα του άλλου.

Στην Ελβετία, ίσως, όπου ζήσατε τόσο καιρό. Το 1917, αφού έγραψα τη διατριβή μου για τον Νίτσε, επιχείρησα ένα ταξίδι σ' αυτή τη χώρα στα χνάρια του μεγάλου φιλοσόφου του οποίου η

σκέψη με επηρέασε βαθιά. Απ' ότι ξέρω, αγαπητέ Δάσκαλε, έχετε διαβάσει τα γραπτά του και έχετε εμποτιστεί από τα λόγια του για να συλλάβετε το όραμά σας για τον κόσμο. Πήγα να διαλογιστώ στην άκρη της λίμνης Σιλβαπλάνα. Μακάρι να κάναμε μερικά βήματα μαζί! Θα σας εκμυστηρευόμουν αυτό που ένιωθα τότε, καθισμένος στο ίδιο ακριβώς μέρος που ο Νίτσε είχε κάνει την αποκάλυψη του Ζαρατούστρα. Εκείνη τη μέρα κατάλαβα ότι αυτό που είχε σημασία για τον άνθρωπο δεν ήταν καθόλου το να φτάσει στην κορυφή, αλλά η προσπάθεια για να φτάσει εκεί. Και τι προσπάθειες έχετε κάνει (εσείς, που οι πρώτοι σας δάσκαλοι σας θεωρούσαν ανίκανο για σπουδές) για να φτάσετε στην κορυφή, όχι της γνώσης αλλά του ίδιου σας του εαυτού. Εσείς που λέγατε ότι είσαστε έτοιμος να παραιτηθείτε αυτό που ήσασταν για να γίνετε αυτό που θα είσαστε. Είχαμε κάνει κι άλλες συναντήσεις που μας συνδέουν με την πιο υψηλή σκέψη που υπάρχει.

Στο Παρίσι, παρακολούθησα τα μαθήματα του Μπεργκσόν στο Collège de France για ένα χρόνο. Ξέρω ότι ανάμεσα σε εσάς και τον φιλόσοφο υπήρχε διαφωνία για τη φύση του χρόνου. Συζητήσατε μαζί του αυτό το δύσκολο πρόβλημα. Ο Μπεργκσόν μιλούσε για την εποχή των ρολογιών και της συνείδησης, όπως η Βιργινία Γουλφ λίγα χρόνια αργότερα στο μυθιστόρημά της *η κυρία Ντάλογουι*. Εσείς, αγαπητέ Δάσκαλε, υποστηρίζατε ότι ο χρόνος είναι ένα μετρημένο και χωροθετημένο δεδομένο, ένα σχετικό μέγεθος που εξαρτάται από τις δυνάμεις της βαρύτητας. Και τα ρολόγια! Αχ! τα ρολόγια. Εξηγούσατε ότι αν τοποθετούσαμε δύο από αυτά πολύ μακριά το ένα από το άλλο, θα μετρούσαν διαφορετικά χρονικά διαστήματα. Φυσικά, ένιωσα, χωρίς να το καταλάβω, το βάθος της θεωρίας σας. Τότε ξεκίνησα να γράφω την *Ασκητική*, όπου υποστήριζα ότι ερχόμαστε από μία σκοτεινή άβυσσο, καταλήγουμε σε μία σκοτεινή άβυσσο και ότι το απείρως σύντομο διάστημα ανάμεσα σ' αυτές τις δύο άβυσσους το λέμε ζωή. Δεν θα περιοριζόταν ο χρόνος στην απείρως μικρή στιγμή της ύπαρξής μας ;

Εκείνη την εποχή, διάβασα την *Δημιουργική εξέλιξη*, και κατάλαβα ότι η νοημοσύνη μας, μάς παρουσιάζει έναν κόσμο διασπασμένο σε ακίνητα θραύσματα που δεν μοιάζει με τον πραγματικό. Δεν λέω ότι δεν πρέπει να είσαι έξυπνος, αλλά κατά τη γνώμη μου, η αληθινή νοημοσύνη είναι αυτή που μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε τα δικά μας όρια. Κι εσείς, αγαπητέ Δάσκαλε, δεν έχετε πει ότι η φαντασία είναι πιο σημαντική από τη γνώση; Πόσο θα'θελα να περνώ νύχτες ολόκληρες συζητώντας μαζί σας τον κόσμο και του πνεύμα. Το 1922, την ώρα που άκουγα από τη Βιέννη, όπου έμενα, τα κανόνια και τους θρήνους των Μικρασιατών συμπατριωτών μου που σφαγιάστηκαν από τους Τούρκους, εσείς ήσασταν στο Παρίσι καλεσμένος από τον Πωλ Λανζβέν, για να παρουσιάσετε τη νέα σας θεωρία της φυσικής : Τη θεωρία της Σχετικότητας. Όταν ο απόηχος των εργασιών σας έφτασε σε εμένα, θυμήθηκα τα λόγια ενός γέρου μοναχού που όριζε τον άνθρωπο ως ένα φαντασμένο σκουλήκι. Αλλά εδώ φυσικά μιλούσατε για άλλου είδους σχετικότητα. Μπόρεσα να καταλάβω μόνο εκείνη που θα έπρεπε να μας παρακινεί να αμφιβάλλουμε για τα πιστεύω μας.

Μου μάθατε ότι υπήρχαν μόνο δύο άπειρα, το Σύμπαν και η ανθρώπινη βλακεία. Και, επιπλέον, ότι δεν είσατε ακόμα βέβαιος σχετικά με το Σύμπαν. Τολμήσατε ακόμη να μας συμβουλευέστε να μην καβγαδίζουμε ποτέ κανείς με έναν ανόητο. εξηγώντας, ότι θα κατεβαίναμε, στο επίπεδό του και θα έβγαινε κερδισμένος εκ πείρας. Μερικές φορές αδυνατούσα να ακολουθήσω τη συμβουλή σας.

Είπατε κάποτε ότι η τεχνική πρόοδος είναι σαν ένα τσεκούρι στα χέρια ενός ψυχοπαθή. Δεν μπορούσα παρά να χαρώ για μια τέτοια διορατικότητα, εγώ που στα νιάτα μου είχα γράψει μια φιλοσοφική μελέτη για τη *Χρεοκοπία της επιστήμης*. Ω ! Φυσικά, σας ακούω από εδώ να λέτε ότι η επιστήμη και η τεχνολογία είναι δύο διαφορετικά πράγματα. Αλλά ευχαρίστως θα συζητούσα αυτό το θέμα, αν δεν ήταν τόσο αργά. Πολύ αργά και για τους δυο μας και για τους αιώνες που έρχονται. Η εξέλιξη της Ανθρωπότητας,

από την άγνοια που ήταν η ευτυχία της έως τις επιστήμες που θα είναι η δυστυχία της, μοιάζει με τη μοίρα του Οιδίποδα.

Ας σταματήσει όμως εδώ αυτός ο αδιέξοδος καυγάς. Δεν σας γράφω για να μιλήσω για το τι μας χωρίζει, αλλά περισσότερο για το τι μας ενώνει. Έχετε περάσει όλη σας τη ζωή σας ταξιδεύοντας ανά τον κόσμο. Στην Ισπανία, Ιαπωνία, Κίνα, Παλαιστίνη. Έχω κάνει κι εγώ αυτά τα μακρινά ταξίδια. Στην Ανατολή είδα το μέλλον της Ανθρωπότητας. Μεσ στους στενούς δρόμους του Κιότο, μεσ στην έρημο του Σινά, ένιωσα ότι η Δύση οδηγείται στην καταστροφή. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα αυλάκια που έχουμε σκάψει σ' αυτά τα εδάφη έχουν διασταυρωθεί, όπως διασταυρώνονται οι παράλληλοι στην μη ευκλείδεια γεωμετρία. Κι εσείς όπως κι εγώ, γράψατε το ταξιδιωτικό σας ημερολόγιο. Τότε βιώσατε την εμπειρία μιας άλλη σχετικότητας, αυτής των πολιτισμών.

Παρόμοια με εσάς βίωσα κι εγώ, εκπλήξεις, στιγμές ενθουσιασμού και απογοήτευση, και γράψατε ότι ένας άνθρωπος που δεν μπορεί να νιώσει έκπληξη, ουσιαστικά έχει πάψει να ζει. Να μένουμε έκπληκτοι μπροστά στο μυστήριο με το οποίο η ζωή μάς φέρνει αντιμέτωπους. Δικαιολογημένα σκέφτεστε ότι το ομορφότερο και βαθύτερο συναίσθημα που μπορούμε να νιώσουμε είναι η αίσθηση του μυστικιστικού. Εκεί, όπως λέτε είναι το σπέρμα ολόκληρης της αληθινής επιστήμης. Αυτός που δεν βιώνει αυτό το συναίσθημα, που έχει ξεχάσει πια πως είναι να σε κυριεύει ο θαυμασμός και να σε τρελαίνει η έκσταση, είναι ένας άνθρωπος νεκρός. Μέσα στα λόγια σας ακούω τη διδασκαλία του Αριστοτέλη που υποστηρίζει ότι το θεμέλιο της φιλοσοφίας είναι η έκπληξη. Σαν παιδί, πάντα όλα σας εξέπλητταν.

Είναι αλήθεια ότι γράψατε πως η θρησκεία του μέλλοντος θα ήταν μια θρησκεία κοσμική; Είναι αλήθεια ότι θα καλύψει το ίδιο καλά τον φυσικό όσο και τον πνευματικό κόσμο; Ότι πρέπει να βασίζεται σε μία θρησκευτική έννοια που γεννιέται από την εμπειρία όλων των πραγμάτων; Δηλώσατε πράγματι ότι αν υπάρχει μια θρησκεία που θα ήταν σύμφωνη με τις επιταγές της σύγχρονης επιστήμης, αυτή θα ήταν ο Βουδισμός; Πώς μπορώ να μη σας

ακολουθήσω, αγαπητέ Δάσκαλε, εγώ που έχω μεταφράσει τα γραπτά του Βούδα, που έχω αφιερώσει σ'εκείνον ένα θεατρικό έργο!

Μαθαίνω από το χθες, ζω για το σήμερα, ελπίζω για το αύριο. Ιδού τι έχετε αποκομίσει από τη ζωή. Επιτρέψτε μου λοιπόν, αυτή τη φορά, να σας αφήσω να προχωρήσετε μόνος με τις ελπίδες σας για το μέλλον. Εγκατέλειψα τον Χριστό για τον Βούδα. Ο πρώτος με καλούσε να ελπίζω στη μετά θάνατον ζωή. Ο δεύτερος μου δίδασκε ότι να μην ελπίζω τίποτα, να μην περιμένω τίποτα, ούτε την ίδια την προσδοκία. Ξαναβρήκα αυτό το συναίσθημα και το έκανα δικό μου μέσα στις σελίδες του Καμύ για τον οποίο, αντίθετα με όσα πιστεύουμε, ελπίδα σημαίνει παραίτηση.

Γι' αυτό ζήτησα να είναι γραμμένο πάνω στον τάφο μου: «Δεν ελπίζω τίποτα, δεν φοβούμαι τίποτα, είμαι λέφτερος». Όμως είμαι πολύ κοντά στη σκέψη ότι αυτό το ρητό θα μπορούσε να είναι και δικό σας .

Ξέρετε, το εξαιρετικό βραβείο Νόμπελ με το οποίο δικαίως τιμηθήκατε, μου το αρνήθηκαν πάνω από δέκα φορές, γιατί η Εκκλησία και η ελληνική κυβέρνηση έκαναν τα πάντα για να μην το αποκτήσω. Ακόμα και ο Καμύ, το 1957 όταν παρέλαβε το βραβείο, αγανάκτησε με αυτή την αδικία.

Όμως κέρδισα μια πολύ μεγαλύτερη αναγνώριση: το γράμμα που μου στείλατε από την Αμερική όπου δεν κατάφερα ποτέ να πάω, διαισθανόμενος ότι συμπαθείτε τον κομμουνισμό. Επιτρέψτε μου να το παραδώσω στους αναγνώστες :

Αγαπητέ κύριε Καζαντζάκη

Σας ευχαριστώ πολύ για τη γερμανική μετάφραση του έργου σας που μου στείλατε. Φαντάζομαι ότι πηγή της έμπνευσής του είναι η τραγική μοίρα του λαού σας, ο οποίος υπέστη μεγάλες ανείπωτες συμφορές που προκλήθηκαν πιθανότατα από τις μεγάλες δυνάμεις, η μια μετά την άλλη χωρίς φως στον ορίζοντα. Φαίνεται ότι η αναπόφευκτη μοίρα των

ανθρώπων είναι να κάνουν τη ζωή τους αμοιβαία ανυπόφορη.

**Με ευγνωμοσύνη
Άλμπερτ Αϊνστάιν**

Ναι, διότι θα έπρεπε οπωσδήποτε να μιλήσουμε για την τραγική μοίρα της Κρήτης και των Κρητικών, που μαρτύρησαν για κάμποσους αιώνες από τους Οθωμανούς κατακτητές. Ίσως είναι αυτό λοιπόν που μας ενώνει ακόμα περισσότερο. Οι διωγμοί και οι σφαγές που έχουμε υποστεί. Εσείς οι περιπλανώμενοι Εβραίοι, που στο έργο μου δεν έχω σταματήσει να επαινώ το θάρρος και τη νοημοσύνη σας. Εμείς, οι Κρητικοί, προσκολλημένοι στη δική μας γη σαν τις ρίζες των δέντρων.

Απάντησα στο γράμμα σας με χέρι τρεμάμενο:

Αγαπητέ Δάσκαλε,

Με βαθιά συγκίνηση έλαβα το γράμμα σας. Ήσασταν πάντοτε για μένα η πιο υψηλή και πιο φωτεινή συνείδηση της εποχής μας. Εσείς και ο Άλμπερτ Σβάιτσερ είσατε το πρότυπο του ανθρώπου. Η παρουσία σας πάνω σ' αυτή τη γη, την τόσο ματωμένη και τόσο λερωμένη απ' τους ανθρώπους, ήταν πάντα μια παρηγοριά για μένα. Χάρη σε εσάς, μπόρεσα πολλές φορές να ξεπεράσω την αηδία και την απελπισία μου. Και το βιβλίο που σας έστειλα (Ο Χριστός ξανασταυρώνεται) το έγραψα υπό τη δική σας επιρροή.

Με την ελπίδα ότι θα διαβάσετε αυτό το βιβλίο, που θα'πρεπε να είναι αφιερωμένο σ' εσάς, σας παρακαλώ, δεχθείτε αγαπητέ Δάσκαλε, τον βαθύ θαυμασμό και την ευγνωμοσύνη μου.

Νίκος Καζαντζάκης

Η πραγματική αντιστοιχία μεταξύ Αϊνστάιν και Καζαντζάκη

12-7-52 A. Einstein, 192 Mercer St. N. Jersey, U.S.A.

Cher Maître, C'est avec une émotion profonde que j'ai reçu
v/ lettre; v/ m'êtes toujours apparu comme la conscience la plus
haute et la plus lumineuse de v/ temps; avec A. Schweitzer
v/ avez été pour moi le modèle de l'homme. V/ existence sur cette
terre, si envahissante et si sale par le luxe, m'a été toujours
une grande consolation; grâce à v/ j'ai pu souvent surmonter mon
désespoir et mon désespoir; et la lettre que je v/ ai envoyée, Dr. Passa
a été écrite sous v/ signe.

Je v/ prie, cher Maître, veuillez la lire; son titre original
est: Christ continue à être toujours crucifié; l'impression traduit
en allemand: Dr. P.; il n'y a point des souffrances de la
Grèce contemporaine; j'ai tâché d'y voir l'effort de l'
homme à travers un Nietzsche dans le désespoir et l'
injustice qui n'acceptent et n'étouffent.

Sur l'encre que v/ m'avez bien lire est orange, qui
devrait être de la couleur, je v/ prie, cher Maître, de croire à
une dévotion profonde et à une gratitude.

July End, 1952

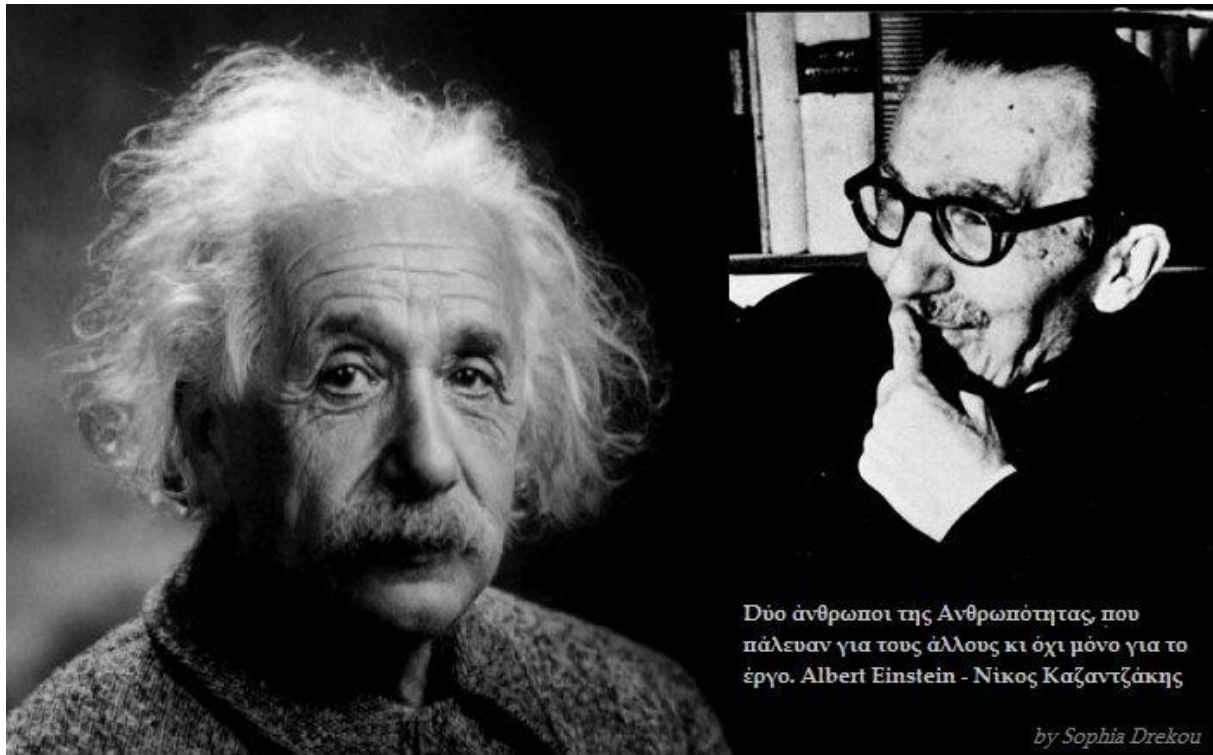
Mr. Niko Kazantzakis
Villa Maoulida
Antibes, France

Dear Mr. Kazantzakis:

I thank you very much for sending me the German translation of your work. I can imagine that the tragic fate of your people is the source of its origin. There was unspeakable suffering produced probably entirely by power politics, enacted by one big power after the other and no end of it is in sight. It seems the inescapable fate of men to make each others life intolerable.

Thankfully yours,

A. Einstein
Albert Einstein.

Δύο άνθρωποι της Ανθρωπότητας που
πάλευσαν για τους άλλους κι όχι μόνο για το
έργο. Albert Einstein - Νίκος Καζαντζάκης

by Sophia Drekou

Βιβλιογραφία

Bibliographie

Albert Einstein, *Commet je vois le monde*, Champs sciences, 1979.

Albert Einstein, , *ταξιδιωτικά ημερολόγια*.

Henri Bergson, *Η δημιουργική εξέλιξη*, Πόλις 2013

Νίκος Καζαντζάκης *Ασκητική* 2023

Νίκος Καζαντζάκης, *Διόπτρα* 2023

Allain Glykos & Antonin, *Kazantzaki, Tome 1, Le regard crétois ; Tome 2, La rumeur du monde*, Cambourakis, 2021 et 2022.